

TÜRK MALİ İDARESİNDE DARPHANE (*)

Salih YARDIMCI
Darphane ve Damga Matbaası
Genel Müdürü

I - Darphane'nin Tarihçesi

Madeni para basımı dünyada ilk olarak M.Ö. 7'nci yüzyılda Anadolu'da bizim topraklarımız üzerinde başlamıştır. Lidya Kralı Krezus'un bastırıldığı altın parada Devletin otoritesini ve zenginliğini temsil eden kükreyen bir arslan başı ile bir boğa tasvir edilmiştir.

İlk paralar çekiçle vurarak darbedilmiş, daha sonraları bu teknik çok küçük değişikliklerle 17'nci yüzyıla kadar devam etmiştir. 18'nci yüzyılda mekanik preslerle para basılmasına başlanılmıştır. Bugün elektrikli ve elektronik kumandalı preslerle para basılmaktadır.

Anadolu'da kurulan Türk Devletleri de her zaman kendi adlarına para bastırmışlar ve paralarının tedavül kabiliyetini hep korumuşlardır. Paranın tedavül kabiliyetini korumakta uygulanan sistem paranın metalinin doğru seçilmesinden kaynaklanmış, para kıymetli metallere basıldığı için bu metallerin nedretinden dolayı para satın alma gücünü devamlı muhafaza etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra İstanbul Darphanesi de hemen kurulmuş ve Beyazıt semtinde bugün Sim-

(*) Bu konferans 6.5.1985 tarihinde verilmiştir.

keşhane olarak adlandırılan yerde faaliyetine başlamıştır. Daha sonra emniyet gerekçesi ile Darphane'nin saraya yakın olması düşünülmüş ve Padişah III. Ahmet tarafından Sultanahmed de sarayın bahçesine yeni darphane binaları yaptırılmıştır. 1723 yılında yeni darphanenin açılışı yapılmış ve Darphane Nazırı Ahmet Ağa'ya hil'at (makam sahiplerine giydirilen kaftan) giydirilmiştir. 1967 yılına kadar burada faaliyetini sürdüren darphane bu yıl Yıldız'da yapılan yeni binasında faaliyetine geçmiş ve halen bu binasında çalışmalarını devam ettirmektedir.

II - Darphane'nin Mali İdare İçindeki Yeri

Darphane Osmanlı İmparatorluğu zamanında çok önemli görevler ifa etmiştir. Demin de bahsettiğim gibi darphanenin başında nazır rütbesinde bir şahıs bulunmakta ve Darphane Devletin hazinedarlığını yapmaktadır. Yani devlet naktinin basımı ve dağıtımını yanında devlete ait her türlü kıymetli ayniyatın muhafaza ve idaresi de Darphanece yerine getirilmektedir.

Osmanlı idaresinde İstanbul Darphanesi dışında birçok yerde de darphane kurulup, para basıldığını görüyoruz. Sayıları 70'e varan bu darphanelere Bağdat, Trablus, Tunus, Kahire, Halep, Belgrad, Edirne, Sofya, Van darphanelerini örnek olarak gösterebiliriz. Devlet darphaneler için ana düzenlemeler getirmiş olup, para basma işinde son derece liberal bir uygulama getirmiştir. Şöyle ki; devlet darphanesinde halktan her isteyen para bastırabilmektedir. Yani devletçe tesbit edilen desen ve ağırlıktaki paradan metalini getiren herkese para basılıp verilmektedir. Devlet sadece her paradan belirli bir hisse almaktadır. (Baskı ücreti ve baskı hakkı) Tabii devlet kendi işlettiği madenlerden elde ettiği metallerle de kendi ihtiyaçları için para bastırmaktadır. Bugün de eski uygulama Cumhuriyet altın sikkeleri ve Cumhuriyet Ziyaret altınları için devam ettirilmektedir. 1 kgr'dan az olmamak üzere Darphanemize altın getiren herkese belirli bir ücret karşılığında Cumhuriyet altınları basılmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Darphane, Maliye Bakanlığı bünyesine alınmıştır. 1979 yılına kadar Müdürlük olarak teşkilatlandırılmış olan Darphane 1979 yılında Genel Müdürlük haline getirilmiştir. (5.2.1979 gün ve 7/17139 sayılı kadro kararname ile) Hazine'nin Maliye Bakanlığı'ndan ayrılması ile birlikte Darp-

hane de Maliye Bakanlığı'ndan ayrılmış ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı kuruluşu haline gelmiştir. 8.6.1984 gün ve 234 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile de Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü 20 milyar döner sermayesi olan genel bütçeye dahil Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı bir kuruluş haline gelmiştir.

III - Darphane'nin Bugünkü Fonksiyonları

Kuruluşumuz hakkındaki 234 sayılı KHK ile Darphane'ye verilen görev ve yetkiler ile fiilen yaptığımız işler şöylece sıralanabilir :

1 - İlgili Kanunlar gereğince Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca tedavüle çıkarılması kararlaştırılan madeni efektif para ve madeni hatıra paraları basmak ve dağıtmak.

Halen 1, 5, 10, 25, 50 ve 100 liralık kupürlerde madeni ufaklık para basılmaktadır. Mart 1985 ayı sonu itibariyle 3.336.257.000 TL. madeni ufaklık para tedavülde bulunmaktadır.

Her yıl 6-8 cins hatıra para çıkartılmakta ve 1 yıl süre ile satışa arzedilmektedir.

2 - Cumhuriyet altın sikkeleri ile Cumhuriyet Ziyet altınlarını basmak.

Halktan talep olduğu sürece altın basımı yapılmaktadır. 1983 yılında 10 ton altın işlenmiştir.

3 - Resmi kuruluşlara, hatıra madalyonu mahiyetinde olmayıp, belirli amaçlarla belirli kişilere dağıtılan madalyaları imal etmek.

Her yıl ortalama 25-30 ayrı madalya yapılmaktadır.

4 - Kıymetli madenlerden ve taşlardan mamul süs ve ziyet eşyalarının kontrollerini yapmak, ticaretini düzenlemek amacı ile standartlar tespit etmek.

Darphanemiz vatandaşların başvuruları üzerine ayar kontrolü yapmakta, ayrıca imalatçılarca getirilen işlenmiş altınları damgalamaktadır.

5 - Resmi mührleri imal etmek ve resmi mühür sicilin tutarak resmi mühür beratlarını tanzim etmek.

Devlet teşkilâtımızca kullanılan tüm resmi mührler darphanemizce imal edilmektedir.

6 - Hazine'nin para, madalyon ve madalya arşivini oluşturmak.

Darphanemizde Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalma Osmanlı Paraları ve Madalyaları Koleksiyonu mevcuttur. Bu koleksiyon Cumhuriyet dönemi para ve madalyaları ile zenginleştirilmekte olup, eski Darphane binamızda bir müze kuruluşu teşhir edilecektir. Müze kuruluşu için Kültür ve Turizm Bakanlığı ile gerekli protokol yapılmıştır.

7 - Her çeşit damga ve harç pulları ile değerli kağıtları basmak ve dağıtmak.

1933 yılında Darphane bünyesine verilen Damga Matbaası halen Sultanahmet'teki binalarımızın bir bölümünde çalışmasını sürdürmektedir. Devletin her türlü güvenceli belgesini basacak modern bir matbaa kuruluşu için çalışmalara başlanılmış olup, projeleri ihale edilmiştir.

IV - Sonuç

Sonuç olarak bir noktayı vurgulamak istiyorum. Tarihi incelediğimizde görüyoruz ki, büyük devletler kurmuş olan toplumlarda para basma geleneği de yerleşmiştir. Bu gelenek bugün de devam etmektedir. Türk Devletleri de bu devletler içinde yer almakta hatta hem ilk paranın basıldığı yerin ülkemizde olması hem de en eski Darphane'nin İstanbul'da bulunması ile bunlar içinde ön sırayı almaktadır. Bir zamanlar statü olarak küçültülen Darphane fonksiyon olarak yerini muhafaza etmiş ve bugün gerek statüsü, gerekse fonksiyonları itibariyle Devlet Teşkilâtı içinde alması gereken yerini bulmuştur.

İstanbul, 6.5.1985

Salih YARDIMCI
Darphane ve Damga Matbaası
Genel Müdürü

KAYNAKLAR

- 1) Cevriye ve İbrahim ARTUK'un tebliği. İTÜ 14-18 Eylül 1981. I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi.
- 2) Ahmet Refik, Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri.
- 3) Süleyman Sudi, Usul-i Meskukat-ı Osmaniye ve Ecnebiye.
- 4) İsmail Galip, Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye.
- 5) Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki.
- 6) Evliya Çelebi, Seyahatname.